

Het ging zo. Een paar maanden nadat oma Henny gestorven en begraven was, kreeg Momik een nieuwe opa. Deze opa arriveerde in de maand Sjevat van het jaar 5719, dat is 1959 in de buitenlandse jaartelling. Hij kwam niet via het radioprogramma waarin nieuwe immigranten de groeten konden doen, het programma waarnaar Momik iedere dag tussen tien voor halftwee en halftwee onder het middageten moest luisteren, waarbij hij heel goed moest opletten of ze een van de namen noemden die papa voor hem op een blad papier had geschreven; nee, de opa kwam met een ambulance van de Blauwe Davidster, die op een middag midden in een stortbui stopte bij de kruidenierszaak annex café van Bella Marcus. Er stapte een dikke man uit; hij was bruinverbrand, maar het was geen *sjwartse* – geen Sefardische jood, het was er een van ons. Hij vroeg Bella of zij hier in de straat de familie Neumann kende. Bella schrok, droogde snel haar handen aan haar schort af en zei: Jaja, er is toch niets gebeurd, God verhoede? De man zei dat ze niet hoefde te schrikken, er was niets gebeurd, wat zou er gebeurd moeten zijn? Ze hadden alleen maar een familielid meegebracht, en hij wees met zijn duim naar achteren, naar de ambulance, die er volkomen leeg en rustig uitzag, en Bella werd plotseling zo wit als een doek, terwijl zij toch, zoals bekend, nergens bang voor was. Ze ging niet naar de ambulance toe, maar liep er juist een eindje vandaan, naar Momik, die aan een van de tafeltjes zijn Bijbelhuiswerk zat te maken. *Wej iz mir*, zei ze, hoezo opeens een familielid? De man zei: Nou, mevrouwetje, we hebben niet veel tijd, als u ze kan, ken u me misschien wel vertellen waar ze zijn, want er is daar niemand thuis. Hij sprak met veel fouten, terwijl hij er toch uitzag als iemand die hier al jaren woonde. Natuurlijk is er niemand thuis, zei Bella meteen, want het zijn geen parasieten, het zijn mensen die keihard werken voor de kost, van 's ochtends tot 's avonds zitten ze in het huisje van de Staatsloterij, daar in de tweede straat, en deze kleine jongen hier, die is van hun, en als u hier even wacht, meneer, dan ga ik ze roepen. En Bella rende weg; haar schort had ze niet eens afgedaan. De man keek even naar Momik en knipoogde naar hem; toen Momik niets terugdeed – want hij wist maar al te goed wat hij moest laten tegenover vreemde mensen die hij niet kende – haalde de man zijn schouders op en begon de krant te lezen die Bella opengeslagen had laten liggen. Hij zei zonder aanleiding dat het zelfs met de regen die nu viel een jaar van droogte zou worden, en daar ontbrak het ons nog maar net aan. Maar Momik, die normaal gesproken een beleefd jongetje was, bleef niet naar hem luisteren en ging naar buiten, de regen in, naar de ambulance. Hij klom op de treeplank aan de achterkant, veegde de regen van het ronde ruitje, keek naar binnen en zag daar de oudste man ter wereld rondzwemmen, zo ongeveer als een vis in een aquarium. Hij droeg een blauwgestrepte pyjama en was net zo verschrompeld als oma Henny voordat ze doodging. Zijn huid was een beetje geel en een beetje bruin, net als bij een schildpad, en hing los om zijn nek en armen die heel mager waren; zijn hoofd was helemaal kaal en hij had lege blauwe ogen. Hij zwom in de lucht van de ambulance met krachtige slagen alle kanten op. Momik vond het precies de droevige Zwitserse boer die tante Ietke en oom Sjimek meegebracht hadden, opgesloten in een rond glazen bolletje waarin

sneeuw viel, dat Momik per ongeluk gebroken had. Bijna zonder erbij na te denken deed Momik de deur open, en hij schrok toen hij de man in zichzelf hoorde praten, met een eigenaardige stem die afwisselend omhoog- en omlaagging, nu eens geestdriftig en dan weer bijna huilend, alsof hij een voorstelling gaf of iemand een ongeloofwaardig verhaal vertelde, en ineens – en dat was echt haast onbegrijpelijk – was Momik er voor duizend procent zeker van dat de oude man Ansjel was, de jongste broer van oma Henny, mama's oom, van wie ze altijd zeiden dat Momik op hem leek, vooral zijn kin, zijn voorhoofd en zijn neus, en die in buitenlandse kranten verhalen voor kleine kinderen had geschreven, maar Ansjel was immers gestorven bij de nazi's – moge hun naam en herinnering uitgewist worden – en deze hier zag eruit alsof hij leefde. Momik hoopte maar dat zijn ouders het goed zouden vinden hem in huis te nemen, want na de dood van oma Henny had mama gezegd dat ze maar één ding wilde, en dat was haar leven in rust voltooien. Net toen hij aan haar dacht, kwam mama er zelf aan – jammer dat hij niet aan de Messias gedacht had. Achter haar aan rende Bella, slepend met haar zieke benen (bij Marilyn Monroe waren de benen haar grote geluk), terwijl ze in het Jiddisj tegen mama schreeuwde dat ze niet moesten schrikken en het kind niet aan het schrikken moesten maken. Achter mama en Bella kwam zijn vader, zijn reusachtige vader, langzaam aangelopen; hij haalde moeizaam adem en zijn gezicht was vuurrood. Momik dacht dat er echt wel iets ernstigs aan de hand moest zijn als ze allebei het huisje van de Staatsloterij in de steek lieten. Goed, toen vouwde de chauffeur van de ambulance heel langzaam zijn krant op en vroeg of zij de familie Neumann waren, en of zij de familieleden waren van wijlen Henny Mints. Ja, zei mama met een vreemde stem, dat was mijn moeder, wat is er dan gebeurd? De dikke chauffeur keek haar met een brede glimlach aan en zei dat er niets gebeurd was, wat zou er gebeurd moeten zijn? Iedereen zat altijd maar te wachten tot er iets gebeurde, hij had alleen opa maar naar hen toe gebracht, met de beste wensen. Toen gingen ze met z'n allen naar de achterdeur van de ambulance, de chauffeur ging naar binnen en nam moeiteloos de grijsaard in zijn armen. Mama zei: Ach, mijn hemel, dat is Ansjel, en ze begon zo te wankelen dat Bella het café inrende en een stoel voor haar haalde, precies op tijd. De chauffeur zei nogmaals dat ze niet zo hoefden te schrikken, dat ze heus niet opgescheept werden met iets wat niet deugde, en nadat hij de oude man op de grond had gezet, gaf hij hem een flinke, kameraadschappelijke klap op zijn verschrompelde rug, die ook nog eens helemaal krom was, en zei tegen hem: Kijk eens aan, hier is uw *misjpoeche* – uw familie, meneer Wassermann, en tegen papa en mama zei hij: Kijk, hij zit al tien jaar bij ons in het gekkenhuis in Bat-Jam, en nooit hebben we hem kunnen snappen, altijd was hij in zijn eigen aan het zingen en praten, zoals nu, misschien aan het bidden of zo, en hij hoort niks van wat er tegen hem gezegd wordt, alsof hij doof is, *nebbech* – arme drommel, kijk, uw *misjpoeche*! Hij schreeuwde het werkelijk in zijn oor, om iedereen ervan te overtuigen dat hij echt doof was. Ach, als een steen, wie weet wat die lui daar met hem uitgespookt hebben, moge hun naam uitgewist worden, en we weten nota bene niet eens waar hij geweest is, in welk kamp of zo, er

worden wel mensen bij ons binnengebracht die er erger aan toe zijn als hij, u zou het eens moeten zien, niet te geloven zo erg. Maar nou begon hij een maand of wat terug inenen zijn mond open te doen en noemde de namen van allerlei mensen, ook de naam van mevrouw Henny Mints. Onze directeur heb er wat werk van gemaakt, als een detective, zal ik maar zeggen, en zo kwam hij erachter dat die mensen waar hij het over had, allemaal al dood waren – hun nagedachtenis zij tot zegen – en dat mevrouw Henny Mints hier, in Beet-Mazmil in Jeruzalem, ingeschreven stond, en dat zij – haar nagedachtenis zij tot zegen – ook al dood was en dat u haar enige familie ben, nou, en meneer Wassermann wordt vast toch nooit beter als hij nu is, en hij ken bijna alleen eten, en ook, excuseer, de minder fraaie dingen doet hij alleen, en onze arme staat heb geen geld, en onze dokters zeggen dat hij ook in zijn toestand thuis gehandhaafd ken worden, uiteindelijk is het familie, waar of niet? Hier heb u een tas met al zijn spullen, zijn kleren, de doktersattesten over zijn ziekte, documenten, en ook alle recepten voor medicijnen wat ze hem bij ons gaven, en hij is echt heel makkelijk en rustig, behalve die bewegingen en die geluiden, maar dat stelt echt niks voor, bij ons hield iedereen van hem, hij werd ‘de familie Malawski’ genoemd, omdat hij altijd zong, alleen voor de grap, natuurlijk. Zeg eens dag tegen je kinderen! schreeuwde hij in het oor van de grijsaard. Ach, niks, als een steen. Kijk, meneer Neumann, als u nou hier effe wil tekenen dat u hem van mij heb ontvangen. Heb u soms nog een of ander legimitatiebewijs? Nee? Geeft niks, ik geloof u zo ook wel. *Sjoin* – mooi zo, ik hoop dat het hem goed gaat, ’t is een grote vreugde, volgens mijn, als een baby die geboren wordt, ja, u zal langzaam aan hem gewend raken. Nou, wij moeten weer terug naar Bat-Jam, er is daar nog een hoop werk te doen, God zij geprezen. Vaarwel, meneer Wassermann, en vergeet ons niet! Hij lachte midden in het gezicht van de oude baas, die hem helemaal niet opmerkte, klom meteen in de ambulance en reed snel weg.

Bella rende ervandoor om een schijfje citroen voor mama te halen, zodat ze weer wat op krachten kon komen. Papa stond onbeweeglijk naar beneden te kijken, naar de regen die in het lege perkje stroomde, het perkje waar de gemeente geen pijnboom had geplant. Het water stroomde over het gezicht van mama, die met haar ogen dicht op de stoel in de regen zat. Ze was zo klein dat haar dikke beentjes de grond niet raakten. Momik liep naar de oude man toe, pakte voorzichtig zijn magere hand vast en trok hem onder het afdakje van Bella’s kruidenierszaak. Momik was bijna even groot als de oude man, want die was helemaal krom en had bovendien een bochtje onderaan zijn nek. Op dat moment zag Momik ook dat er op de arm van de nieuwe opa een nummer stond, net als op de arm van papa en van tante Ietke en van Bella, maar Momik zag meteen dat dit een ander nummer was, en toen al besloot hij het uit zijn hoofd te leren. Intussen kwam Bella terug met de citroen en begon mama’s voorhoofd en slapen ermee in te wrijven, en het begon lekker te ruiken, maar Momik wachtte, want hij wist dat mama niet zo snel bijkwam.

Precies op dat moment kwamen van de andere kant van het straatje Max en Moritz aangelopen. In het echt heetten ze Ginzburg en Seidmann, maar dat herinnerde niemand zich

meer, behalve Momik, die zich alles herinnerde. Het waren twee oude mannen die altijd samen waren. Ze woonden in de bergruimte van blok 12, die ze volgestouwd hadden met vodden en smerige troep die ze overal vandaan hadden gehaald. Toen er mensen van de gemeente gekomen waren om hen eruit te smijten, had Bella zo geschreeuwd dat ze hen met rust gelaten hadden en verdwenen waren. Max en Moritz spraken nooit met andere mensen, alleen maar met zichzelf. Ginzburg, die smerig was en stonk, vroeg voortdurend: Wie ben ik? Wie ben ik? Dat kwam doordat hij daar bij *hun* – moge hun naam uitgewist worden – zijn geheugen had verloren. De kleine, Seidmann, glimlachte altijd naar iedereen, en er werd over hem gezegd dat hij leeg was van binnen. Ze deden geen stap zonder elkaar. Ginzburg, de zwarte, liep voorop, en achter hem aan kwam Seidmann met de zwarte tas die een uur in de wind stonk, terwijl hij lachte in het niets. Als Momiks moeder hen zag aankomen, zei ze altijd stilletjes en snel voor zich heen: *Oif alle poeste felder, oif alle wieste welder* – moge alle verlaten velden en alle woeste wouden door een ramp getroffen worden – en vanzelfsprekend zei ze tegen Momik dat hij niet bij hen in de buurt mocht komen, maar hij wist dat ze te vertrouwen waren, en het was een feit dat Bella het niet goed gevonden had dat ze uit het berghok verjaagd werden, ook al gaf ze hun zelf lachend allerlei bijnamen, zoals Moepim en Choepim en Pat en Patachon – dat waren twee Mickey Mousen die in de kranten hadden gestaan in het land waar ze allemaal vandaan kwamen.

En daar kwamen ze nu aan met z'n tweeën, heel langzaam, maar wat vreemd was dat, het leek wel of ze deze keer helemaal niet mensenschuw waren, ze kwamen zelfs dichterbij, ze gingen pal naast opa staan en bekeken hem van alle kanten. Momik keek naar opa en zag dat zijn neus een beetje bewoog, alsof hij hen rook, wat geen kunst was, want Ginzburg kon je nog ruiken als je helemaal geen neus had, maar nu was het iets anders, want opa onderbrak plotseling zijn wijsjes en keek naar de twee dwazen – zo noemde mama hen ook wel – en Momik merkte hoe die drie oude mannen plotseling tegelijkertijd hun spieren spanden, alsof ze een bepaald gevoel deelden. Toen wendde de nieuwe opa zich plotseling boos van hen af, alsof hij tijd verspild had die hij niet had mogen verspillen, en meteen begon hij weer met zijn zenuwachtige wijsje, en opnieuw leek het alsof hij niets zag, hij bewoog alleen krachtig met zijn handen, alsof hij in de lucht zwom, of met iemand praatte die er niet was. Max en Moritz keken naar hem; de kleine, Seidmann, begon net zulke bewegingen en geluiden te maken als opa – hij deed altijd de mensen na die hij zag – terwijl Ginzburg een boos geluid tegen hem maakte en wegliep, met Seidmann in zijn kielzog. Ook als Momik hen tekende voor de postzegels van het koninkrijk, waren ze altijd samen.

Goed, intussen was mama opgestaan, zo wit als een doek, en nu stond ze krachteloos op haar benen te wankelen. Bella gaf haar een arm en zei: Leun maar op mij, Gisela. Mama keurde de nieuwe opa geen blik waardig en zei tegen Bella: Dit wordt mijn dood, let op mijn woorden. Waarom laat God ons niet een beetje met rust en geeft hij ons niet de kans om te leven? Foei, zei Bella, wat zeg je me nu, Gisela? Het is toch geen kat? Het is een levend

mens, dat staat je niet netjes. Mama zei: Is het niet genoeg dat ik als wees ben achtergebleven? Is het niet genoeg, zoveel als we de laatste tijd geleden hebben met mijn moeder? Nu begint alles weer overnieuw, kijk toch eens hoe hij eruitziet, hij is gekomen om bij mij te sterven, dat zeg ik je. Sja-sja, suste Bella. Ze nam haar bij de hand en samen liepen ze voor opa langs zonder dat mama hem zelfs maar aankeek. Toen kuchte papa zo van: Eh... tja, wat staan we hier eigenlijk, hij liep op de oude man toe, legde dapper zijn hand op diens schouder, terwijl hij een beetje verlegen naar Momik keek, en nam de grijsaard mee. Momik, die al besloten had dat hij hem 'opa' zou noemen, ook al was het eigenlijk niet echt zijn opa, zei tegen zichzelf dat de oude man niet was doodgegaan toen papa hem met zijn handen had aangeraakt, maar dat was eigenlijk ook wel logisch, want wie van Daar kwam, was onkwetsbaar.

Diezelfde dag nog daalde Momik af naar de bergruimte onder hun huis en ging op onderzoek uit. Hij was altijd bang geweest om daarheen te gaan, omdat het er zo donker en vuil was, maar deze keer moest hij wel. Want tussen de grote ijzeren bedden en de matrassen waar het stro uitpuilde, en tussen alle stapels kleren en schoenen, stond ook de *kipat* van oma Henny, een soort grote, stevig dichtgesnoerde kist, waar kleren in zaten en dingen die ze van Daar had meegebracht, en een Jiddisje Bijbelcommentaar die *Taitsj Choemesj* of *Tsennerenne* werd genoemd, en de grote plank waarop ze altijd deeg uitgerold had, maar verreweg de meeste plaats werd ingenomen door drie zakken vol veren van ganzenkontjes, die oma de halve wereld over gesleept had, in schepen en treinen, in de grootste gevaren, alleen maar om er in het Land Israël een donzen dekbed van te kunnen maken, zodat ze geen koude voeten zou krijgen, maar wat bleek toen ze hier aankwam? Het bleek dat tante Ietke en oom Sjimek, die al eerder waren aangekomen en hier meteen rijk geworden waren, al een dubbel donzen dekbed voor haar hadden gekocht, en zo bleven de veren in het berghok, waar er meteen de mot en ander ongedierte in kwam, maar zoiets gooide je niet weg bij ons. De hoofdzaak was echter dat er onder in de *kipat* een schrift lag met allerlei dingen die oma in het Jiddisj geschreven had, een soort herinneringen van toen ze nog herinneringen had, maar Momik herinnerde zich ook dat oma hem ooit, nog voordat hij iets kon lezen, toen hij nog geen *alter kop* was – dat wil zeggen, iemand met het hoofd van een oude, wijze man –, een pagina van een hele oude krant had laten zien waarop een verhaal stond dat honderd jaar geleden (ongeveer) geschreven was door een broer van oma Henny, deze Ansjel, en dat mama toen boos was geworden op oma omdat ze een kind had lastiggevallen met dingen die al voorbij waren en waarover je niet meer moest praten. Inderdaad zat de krantenpagina nog in het schrift, en toen Momik hem vastpakte, begon hij meteen te verpulveren, daarom deed hij hem met bonzend hart terug tussen de bladzijden van het schrift. Daarna ging hij op de kist zitten om hem weer dicht te binden, maar daar was hij te licht voor, en dus liet hij hem maar openstaan. Hij wilde het berghok al uit rennen, toen hij plotseling zo'n vreemd idee kreeg dat hij stokstijf bleef staan en helemaal vergat wat hij had willen doen, maar zijn plassertje

herinnerde hem er maar al te goed aan. Hij slaagde er ternauwernood in om buiten te komen, en al bij de trap moest hij plassen, dat had hij altijd als hij naar het berghok ging.

Goed, hij was erin geslaagd het schrift het huis binnen te smokkelen zonder dat ze het gemerkt hadden. Hij ging er meteen mee naar zijn kamer, sloeg het open en zag dat de krantenpagina onderweg nog wat meer verpulverd was en dat er bovenaan al echt een stuk was afgescheurd. Momik wist meteen dat hij allereerst het verhaal van de pagina moest overschrijven op een ander stuk papier, want anders was het *kapoet* – dan was de zaak verloren. Hij haalde zijn spionageschrift onder zijn matras vandaan en begon opgewonden en haastig woord voor woord het hele verhaal uit de gescheurde krant over te schrijven:

*De ‘Kinderen des Harten’ helpen de roodh
Verhaal in vijftig afleveringen door de schr
en kindervriend Ansjel Wassermann Scheheraz
Hoofdstuk Zevenentwintig*

Ach, mijn dierbare lezer! In de laatste aflevering hebben wij het gezelschap der ‘Kinderen des Harten’ immers achtergelaten terwijl het zich als een pijl uit eenen boog eenen weg zocht op de vleugelen der ‘ruimte- en tijdverplaatsingsmachine’ in de richting van ‘het kleine licht’, dat immers de Maan is. Deze machine was ontsproten aan het brein van het schrandere kind Sergej, die alle kunstgrepen der techniek en den electricischen stroom had uitgedacht, maar over deze wonderbaarlijke machine hebben wij reeds in de voorgaande aflevering uitvoerig ons licht doen schijnen, en de trouwe lezer zal daar kunnen vinden wat hier mogelijkerwijze vergeten wordt. Naast het gezelschap bevonden zich aan boord der machine tevens leden van den Navaho-stam, die Roodhuiden zijn, met aan het hoofd hun trotsche Koning, wien zij den bijnaam ‘Roode Sok’ verleend hadden (de toegewijde lezer zal zich immers zonder twijfel herinneren dat de Roodhuiden zich eenen roemruchten naam als bijnaam wenschen, zooals deze, bijvoorbeeld, die ons aan het lachen kan brengen!). Zij waren allen ontsnapt aan den greep der booze menschen die getracht hadden hun het land hunner voorvaderen te ontrooven, van wie verreweg de grootste boosdoener de uit Engeland afkomstige moordenaar John Lee Stewart was. En zoo hadden allen koers gezet naar de Maan, om daarin hun vertrouwen te stellen en er vertroosting te vinden voor hunne smart, en om eene nieuwe bladzijde te schrijven in de annalen van hun ongelukkig leven. Zie! Daar scheert de wondermachine langs de sterren, de ringen van Saturnus doorborend, gegeeseld door bliksemschichten, en hunne snelheid is gelijk de snelheid des lichts! En terwijl zij haren weg koos, getroostte de fijnbesnaarde Otto Brig, de leider der ‘Kinderen des Harten’, zich veel moeite de Roodhuiden op hun gemak te stellen, hen die net ontsnapt waren aan de hand hunner vijanden, en nu weder hemelwaarts gestuwd werden in den vuurwagen. Hij deed hun kond van alle wondere werken der ‘Kinderen des Harten’, die de trouwe lezer letter voor

letter kent, en waarmede wij hem dus niet zullen vermoeien. Otto's jongere zuster, de vroolijke Paula, goud van haar, bereidde het maal voor de gasten, om hunnen gekwelden geest te verkwikken en hun gemoed op te vroolijken. Albert Fried, de zwijgzame jongeling, hield zich op dat moment schuil in de stuurhut en bepeinsde de belangwekkende vraag of er levende wezens op den Maanbodem rondliepen, want zooals ge weet, mijn dierbare lezer, was onze Albert Fried zeer thuis in het doen en laten van allerlei soorten levende wezens, van luizeëitjes tot gehoornde buffels, en kon hij met ieder in zijne eigene taal spreken, gelijk Koning Salomo in zijnen tijd. Hij legde snel een opschrijfboekje gereed, om alle wetenschappelijke feiten te kunnen noteeren die hij zeer spoedig te onderzoeken zou krijgen, want onze vriend Albert Fried was een liefhebber van wet en orde, en de jonge lezer zou een voorbeeld moeten nemen aan zijn gedrag. Terwijl hij schreef, bereikte reeds de teedere klank eener fluit zijn oor. Hij verwonderde zich zeer, stond snel op, liep naar het passagiersverblijf, bleef in de deuropening staan en was zeer verbaasd door wat zijn oog aanschouwde: Herotion, de kleine Armeense jongeling, oppertoovenaar en bedreven in elk wonder en elke tooverdaad, was daar voor de gasten op zijne fluit aan het spelen, en de klanken die zijne bedrevene vingers aan de fluit ontlokten, stilden terstond de vrees der Roodhuiden en stelden de angstigen onder hen op hun gemak. De klanken der fluit deden vertroosting tot hen klinken. En dat was niet verwonderlijk, aangezien de kleine Herotion zelve eenige jaren daarvoor gered was door de 'Kinderen des Harten', toen de Turk uit het land Turkije zijn dorp in de bergen van Armenië was binnengevallen, en hij als eenige der dorpsbewoners gered was – eene grootsche daad, die woord voor woord aan onze lezers is overgeleverd in het verhaal 'De Kinderen des Harten komen den Armeniërs te hulp' –, en de knaap Herotion begreep zeer wel wat de harten dezer nieuwe reizigers beroerde. Terwijl hij speelde, gleed plots eene zware wolk over het gelaat van Sergej, die op den uitkijk stond met in de hand den telescoop die alles twaalfduizend maal vergrootte, en hij schreeuwde: 'O wee, zorg en ramp zijn over ons gekomen! Ziet! Op de Maan!' Zij keken en werden door angst bevangen. Otto, de leider, haastte zich om eveneens door den telescoop te kijken, en zijn hart werd zwak, zijn gelaat lijkkbleek. Paula greep zijne hand en kreet: 'In Godesnaam, Otto, wat was het dat je gezien hebt?' Maar Otto's tong was opgezwollen in zijnen mond, als gerezen deeg, en hij kon haar niets ten antwoord geven; slechts de aanblik van zijn gelaat getuigde als duizend eeden van het feit dat het kwaad hen had getroffen, en dat, de Hemel verhoede, de Dood mogelijkerwijze voor hunne vensters verscheen.

Wordt vervolgd in het komende nummer van LICHTJES volgende week!

Dit was het verhaal dat Momik in de krant had gevonden, en op het moment dat hij het begon over te schrijven in zijn spionageschrift, wist hij al dat dit het spannendste en interessantste verhaal was dat ooit door iemand werd geschreven. Het papier rook zeker duizend jaar oud en

leek precies op een bladzijde uit de Tora, terwijl ook de woorden uit de Tora kwamen, en Momik wist al dat zelfs als hij het duizendmaal zou lezen, hij het nog niet allemaal echt zou begrijpen, want om zulke verhalen te begrijpen, had je commentaren nodig, zoals van Rasji, om maar iemand te noemen, iemand die de taal echt begreep, want vandaag de dag sprak niemand meer zo, behalve opa Ansjel waarschijnlijk, maar ook zonder het echt te begrijpen wist Momik dat deze bladzijde het begin moest zijn van alle dingen en alle boeken op de wereld, en dat alles wat de schrijvers sindsdien in hun boeken hadden geschreven maar slechte imitaties waren van deze pagina die Momik tot zijn grote geluk gevonden had, als een verborgen schat, en het was voor hem zo klaar als een klontje dat als hij dit eenmaal had leren begrijpen, hij alles zou begrijpen, dat hij dan zelfs niet meer naar school zou hoeven. Vanaf dat moment begon Momik het verhaal al uit zijn hoofd te leren, en godzijdank had hij een goed stel hersens, zodat hij het binnen een week al helemaal kende. Als hij ging slapen repeteerde hij steeds: 'Herotion, de kleine Armeense jongeling, oppertoovenaar en bedreven in elk wonder en elke tooverdaad, was daar voor de gasten op zijne fluit aan het spelen,' et cetera. Dat deed hij ook in de klas, en langzaam maar zeker maakte hij het zich eigen, terwijl hij zich onophoudelijk bleef afvragen wat toch het vreselijke was geweest wat ze met die telescoop hadden gezien op de maan, en soms probeerde hij zelf een eind voor het verhaal te verzinnen, al wist hij dat alleen opa Ansjel een echt Bijbels slot kon bedenken, maar opa Ansjel deed het niet.

Momiks vader en moeder hadden besloten dat opa het kamertje kreeg waar oma Henny gewoond had, maar verder leek hij helemaal niet op haar. Hij kon nog geen halve seconde stilzitten, zelfs als hij sliep, lag hij nog de hele tijd te woelen en in zijn slaap te praten, terwijl zijn handen bewogen en zich tot vuisten balden. Het werd al heel snel duidelijk dat hij onmogelijk in huis opgesloten kon worden, want dan begon hij te huilen en te schreeuwen, en daarom lieten ze hem gaan en staan waar hij wilde. 's Ochtends, als papa en mama naar de Staatsloterij waren en Momik op school, liep opa Ansjel voortdurend het straatje op en neer, en als hij moe werd, ging hij altijd op het groene bankje tegenover de kruidenierszaak annex café van Bella zitten en praatte daar in zichzelf. Hij woonde precies vijf maanden bij Momik en zijn ouders, en toen verdween hij. In de week dat hij kwam, begon Momik hem te tekenen voor de postzegels van het koninkrijk, en onder de afbeelding schreef hij (uit eerbied voor opa) deze woorden: 'Ansjel Wassermann. Hebreeuws schrijver, omgekomen tijdens de Tweede Wereldoorlog.' Bella bracht opa altijd een glas slappe thee en herinnerde hem er ook fijntjes aan dat het misschien tijd werd om te gaan *pisjen*, meneer Wassermann, en nam hem dan als een kind mee naar haar wc. Bella was werkelijk een engel. Haar man, Chezkel Marcus, was jaren geleden gestorven en had haar alleen achtergelaten met Jehosjoea, geen gemakkelijk kind, en zelfs half mesjogge, en zij had in haar eentje – 'met deze tien vingers' – een hoge officier in het leger van hem gemaakt, en een academicus bovendien. Behalve Jehosjoea had Chezkel haar ook zijn vader nagelaten, de oude meneer

Marcus, die – *zol er zain gezoent oen sjtark* – moge hij gezond en sterk zijn – ziek en zwak was, niet meer wist wat er met hem gebeurde en nauwelijks zijn bed uit kwam, en ook al had Bella het bij Chezkel als een koningin gehad – nog geen glas had hij haar alleen laten verplaatsen –, toen hij was gestorven bleef ze natuurlijk niet thuis zitten met haar benen omhoog, nee, ze ging meteen aan het werk in het kruidenierszaakje, om tenminste te zorgen dat de vaste klanten bleven, en ze breidde de zaak zelfs uit, zette er drie tafeltjes in en installeerde er een frisdranktap en een koffiemachine. Daar stond ze dan van 's morgens vroeg tot 's avonds laat tot ze er bijna bij neerviel, en alleen haar kussen wist hoeveel tranen ze vergoot, maar Jehosjoea ging nooit met honger naar bed en van hard werken was nog nooit iemand doodgegaan.

In haar café serveerde Bella een licht, uitgelezen ontbijt en een huisgemaakte lunch voor fijnproevers. Momik herinnerde zich die woorden precies, want hij had zelf driemaal het menu voor Bella geschreven (er waren drie tafeltjes); hij had er ook dikke mensen op getekend die lachten omdat ze zo lekker gegeten hadden bij Bella. In het café waren natuurlijk ook zelfgemaakte koekjes te krijgen, die verser waren dan Bella, zoals ze altijd zei als iemand ernaar vroeg. Het was alleen zo jammer dat er maar heel weinig naar gevraagd werd, want er kwamen haast geen mensen in het café. Alleen de Marokkaanse arbeiders die de nieuwe flats in Beet-Mazmil bouwden, kwamen om tien uur 's ochtends een fles melk, wat brood en bakjes yoghurt kopen, en dan kwamen er nog een paar vaste klanten uit het straatje, en Momik natuurlijk. Maar die had geen geld bij zich. Andere mensen kwamen er niet, want in die tijd was er in het winkelcentrum net een nieuwe, moderne supermarkt geopend, en wie daar voor dertig pond kocht, kreeg kurken onderzetters voor onder de theeglazen cadeau, alsof ze hun hele leven niets anders gedaan hadden dan thee met een onderzetter drinken bij de prinses, en iedereen rende naar de supermarkt alsof er goud werd uitgedeeld in plaats van gerookte vis en radijs, ook al omdat iedereen er zijn eigen wagen kreeg: zo'n ijzeren karretje. Voor mijn part laten ze iedereen daar in een wagentje rondrijden, zei Bella zonder echt boos te worden, en elke keer als zij over de supermarkt sprak, werd Momik rood en keek hij de andere kant op, want hij ging daar wel eens naar binnen, om er naar alle lichtjes te kijken en naar de dingen die er te koop waren, en om te zien hoe de kassa's werkten en hoe mooi ze rinkelden, en hoe de karpers in de viskuip doodgemaakt werden. Dat alle klanten haar zo in de steek lieten, kon haar niet schelen (zo zei Bella), en dat ze nog niet rijk was evenmin: at Rockefeller soms twee keer per dag middageten? Sliep Rothschild op twee bedden? Nee, maar wat haar de meeste zorgen baarde, dat was het nietsdoen en de verveling, en als het zo doorging, dan zou ze desnoods een werkhuis nemen, alleen maar om niet zo te hoeven zitten, want wat had ze nou te doen? Naar Hollywood kon ze dit jaar immers nog niet, zoals het zich liet aanzien met haar benen, dus Marilyn Monroe kon rustig blijven slapen met haar nieuwe joodse man. Bella zat de hele dag aan een van de lege tafeltjes *Voor de vrouw* of *Jediot Acharonot* te lezen en rookte de ene goedkope sigaret na de andere. Zij was nergens bang

voor en zei tegen iedereen wat ze van hem dacht, zoals toen met die inspecteurs van de gemeente, die Max en Moritz uit het berghok hadden willen smijten, toen had Bella zo op hen ingepreut dat het hun de rest van hun leven zou bijblijven, maar zelfs voor Ben-Goerion was ze niet bang; als ze over hem sprak, noemde ze hem 'de kleine dictator uit Płóńsk'. Maar zo sprak ze niet over alles, want je moest niet vergeten dat ook zij, net als alle andere volwassen mensen die Momik kende, uit het land kwam dat het land Daar genoemd werd, waarover je nooit te veel mocht spreken, het was beter om er alleen maar over te denken en te zuchten, met zo'n lange zucht: Oiiiiii, zo deden ze allemaal, maar Bella was toch weer een beetje anders, van haar had Momik een paar echt belangrijke dingen over dat land gehoord, en hoewel ook zij natuurlijk niet met hem over die geheimen mocht spreken, had ze hem toch een paar aanwijzingen gegeven over het huis van haar ouders in het land Daar, en van Bella had Momik ook voor het eerst over het nazibeest gehoord.

Goed, om de waarheid te zeggen had Momik in het begin gedacht dat Bella echt een of ander fantasiemonster bedoelde of een reusachtige dinosaurus die vroeger op aarde had geleefd en waarvoor iedereen bang geweest was. Maar hij had niet zo goed durven vragen hoe of wat. Maar kijk, toen de nieuwe opa was gekomen, en Momiks ouders nog zieliger waren geworden en 's nachts in hun slaap nog meer leden en schreeuwden, zo erg dat het niet meer te verdragen was, toen besloot Momik Bella er nog eens naar te vragen. Bella antwoordde hem zuinigjes dat er bepaalde dingen waren die hij godzijdank op negenjarige leeftijd nog niet hoefde te weten, en deed zoals gewoonlijk met een geïrriteerd gebaar het bovenste knoopje van zijn bloes los, terwijl ze zei dat ze al stikte als ze hem zo zag, maar Momik besloot vol te houden en vroeg haar ondubbelzinnig wat voor beest het nazibeest precies was (hij wist immers best dat er geen fantasiebeesten meer bestonden en zeker geen dinosaurussen). Bella blies een lange rookwolk van haar sigaret uit, drukte die vervolgens heel hard uit in de asbak, slaakte een zucht en keek hem aan. Toen vertrok ze haar lippen; ze wilde niets zeggen, maar het ontsnapte haar toch: het nazibeest, zei ze, kon eigenlijk uit elk beest voortkomen, als het maar de juiste verzorging en het juiste voedsel kreeg. Toen stak ze meteen weer een sigaret op, en haar vingers trilden een beetje. Momik zag dat hij deze keer niet meer uit haar zou kunnen krijgen en ging diep in gedachten de straat op. Hij sleepte met zijn schooltas over de natte stoep en deed zonder dat hij er erg in had zijn bovenste knoopje weer vast. Toen bleef hij stilstaan en keek naar opa Ansjel, die zoals altijd op het groene bankje aan de overkant van de smalle weg zat. Hij zat, in zichzelf gekeerd, met handgebaren te redetwisten met de onzichtbare man die hem geen moment met rust liet, maar het interessantste was dat opa niet meer alleen op het bankje zat.

Nu was het zo dat opa de laatste dagen, zonder dat hij het zelf ook maar enigszins in de gaten had, allerlei mensen was gaan aantrekken. En wel juist van die oude mensen, die tot dan toe nauwelijks opgevallen waren in het straatje, en als je hen al opmerkte, dan probeerde je niet met hen te praten, Ginzburg en Seidmann bijvoorbeeld, die naar hem toe kwamen om

hem van dichtbij te bekijken, waarbij Seidmann dan meteen net zulke bewegingen als opa begon te maken, want hij deed immers altijd iedereen na die hij zag, en ook Jedidja Moenin kwam, die in de lege synagoge woonde, waar hij 's nachts ook sliep, samen met alle vermoorde heiligen. Deze Jedidja Moenin liep wijdbeens vanwege zijn breuk, en droeg twee brillen over elkaar, de ene was een zonnebril, de andere niet, en kinderen mochten absoluut niet bij hem in de buurt komen, want het was een vieze man, maar Momik wist dat Moenin eigenlijk een goed mens was, die maar één wens had: een vrouw van nette, goed bekendstaande familie liefhebben, en kinderen bij haar maken, op een manier die alleen hij wist, en daarom scheurde Momik elke vrijdag uit de krant van Bella de contactadvertenties van de bekende moderne huwelijksmakelaarster mevrouw Ester Levin, de eerste in het land die expert was in verbintenissen met buitenlandse toeristen, maar o wee als iemand daar achter zou komen. Goed, vervolgens daalde meneer Aharon Marcus, de vader van Bella's Chezkel, af naar het straatje. Meneer Marcus was al tien jaar niet meer gesignaleerd en was door iedereen dood gewaand, en hier was hij nu, levend en wel, mooi en elegant gekleed (natuurlijk, Bella zou hem nooit de straat op laten gaan terwijl hij erbij liep als een landloper, dat was duidelijk), alleen zijn gezicht zag er vreselijk uit, de hele tijd kneep hij het samen en verwrong hij het en trok hij duizend en één vreemde tronies waar je maar beter niet naar kon kijken. Ook mevrouw Channa Tsitritin kwam, die door haar man – moge zijn naam uitgewist worden – in de steek gelaten was; hij was weggelopen en had haar achtergelaten als onbestorven weduwe, zoals ze altijd overluid schreeuwde, het was een geluk dat de herstelbetalingen uit Duitsland gekomen waren, anders was ze hier nog doodgegaan van de honger, want de kleermaker, die smeerlap, die bloedhond, had nog geen kruimeltje voor hen achtergelaten, alles had hij meegenomen – dat hij de pleuris mocht krijgen. Mevrouw Tsitritin was heus een goede vrouw, maar ze was ook een hoer, die met *sjwartses vree, a sjwarts jor oif ir* – moge haar een zwart jaar overkomen, zoals mama altijd zei als ze voorbijkwam. Mevrouw Tsitritin vree in ieder geval met Sasson Sasson, die back was bij Hapoël-Jeroesjalajim, en met Victor Arosi, die taxichauffeur was, en ook met Azora, de slager uit het winkelcentrum, die altijd zijn haren vol veren had zitten en eruitzag als een nette man die niet vree, maar iedereen wist dat hij het wel degelijk deed. In het begin haatte Momik Channa diep en zwoer hij zichzelf dat hij alleen maar zou trouwen met een meisje van nette, goed bekendstaande familie, zoals in de advertenties van de huwelijksmakelaarster Ester Levin, een meisje dat van hem hield om zijn schoonheid en zijn wijsheid en zijn verlegenheid, en dat beslist niet vree, maar toen hij eens iets over Channa Tsitritin tegen Bella zei, werd ze boos op hem en begon ze hem te vertellen wat een arme vrouw Channa wel niet was, en dat je medelijden met haar moest hebben, zoals je met iedereen medelijden moest hebben, en dan wist Momik nog geen fractie van wat er Daar met Channa gebeurd was; bij haar geboorte had ze zich vast nooit kunnen voorstellen dat het zo zou aflopen, iedereen had in het begin veel dromen en verwachtingen, zei Bella, nou, en toen was Momik Channa al een beetje anders

gaan bekijken: hij zag dat ze eigenlijk best een hele mooie vrouw was, ze had een grote blonde pruik, net de haren van Marilyn Monroe, een groot, rood gezicht met een leuk klein snorretje, en ze had opgezwollen benen met een heleboel zwachtels eromheen. Eigenlijk was ze heel geschikt, behalve dat ze haar lichaam haatte en het de hele tijd krabde met haar nagels en het ‘mijn oven’ en ‘mijn ongeluk’ noemde. Van Moenin kreeg Momik uitgelegd dat ze zo schreeuwde omdat ze de hele tijd moest vrijen, anders zou ze weggaan naar een zekere plaats of zo, en daarom was de kleermaker bij haar weggelopen, want hij was niet van ijzer, en dan had hij ook nog een of ander probleem met horens, dat moest Momik ook nog eens navragen bij Bella. Al die verhalen maakten Momik een beetje ongerust, want wat zou er gebeuren als al die vrijers van haar op een keer toevallig niet kwamen opdagen en ze per ongeluk Momik voorbij zou zien lopen? Maar godzijdank gebeurde dat niet. Verder viel er nog te vertellen dat mevrouw Tsitrin behalve op haar lichaam ook boos was op God, en dat ze altijd met haar handen naar Hem wapperde en allerlei bewegingen maakte die helemaal niet netjes waren, en in het Pools tegen Hem vloekte en schreeuwde, en dat was dan nog tot daar aan toe, maar ze deed het ook in het Jiddisj, en dat verstond hij maar al te goed. Ze wilde de hele tijd maar dat Hij een keer de confrontatie met een eenvoudige vrouw uit Dynów zou aandurven. Tot nu toe had Hij het nog niet aangedurfd, maar hoe dan ook, elke keer als ze door het straatje rende en begon te schreeuwen, vloog Momik meteen naar het raam, om de ontmoeting toch maar niet te missen, want hoe lang zou God zich nog kunnen beheersen met al die beledigingen, die bovendien voor iedereen in de buurt te horen waren? Was Hij soms van ijzer? En nu kwam de laatste dagen ook deze mevrouw Tsitrin naar het bankje en ging naast opa zitten, maar heel beschaafd, als een engeltje; ze bleef zichzelf wel over haar hele lichaam krabben, maar rustig, zonder te schreeuwen of ruzie te maken, want zelfs zij voelde meteen aan dat opa van binnen een heel fijngevoelig man was.

Momik schaamde zich een beetje om echt bij hen te komen staan en kwam maar heel langzaam dichterbij terwijl hij met zijn schooltas over de stoep sleepte, totdat hij plotseling toevallig precies bij het bankje stond en kon horen wat ze daar zeiden. Ze spraken Jiddisj, een iets ander soort Jiddisj dan dat wat zijn ouders spraken, maar hij begreep toch elk woord. Onze rabbijn, fluisterde de kleine Seidmann, was zo wijs dat zelfs de grootste doktoren zeiden dat hij twee stel hersens had! Waarop Jedidja Moenin zei: *Et* – ach kom – (dat zeiden ze de hele tijd), onze *rebbele* in Naisjtot, de *janoeka* – de kindrabbijn – noemden ze hem, ook die is *nebbech* naar Daar gegaan, die wilde zijn nieuwe Bijbelinterpretaties niet in een boek schrijven, ach nou ja, dat wilden de groten van het chassidisme ook niet altijd, maar wat gebeurde er? Ik zal jullie zeggen wat er gebeurde: er gebeurden drie dingen waarin de kleine *rebbele* – zijn nagedachtenis zij tot zegen – wel tekenen van Boven moest zien! Hoort u het, meneer Wassermann? *Van Boven!* En bij ons in Dynów, zei mevrouw Tsitrin zomaar ineens, tegen niemand in het bijzonder, bij ons op het plein was het monument van Jagiełło misschien wel vijftig meter hoog, en alles marmer! Buitenlands marmer!